

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ЛЮДИНИ В СФЕРІ БІОМЕДИЦИНИ

Гуменна О. О.

Хмельницький університет управління та права

Оскільки найпроблемнішим питанням правового регулювання досягнень медицини є необхідність забезпечення належного юридичного регулювання сфери біомедицини, тому захист прав людини кримінально-правовими засобами в даній сфері правовідносин є особливо необхідним. Біомедицина вивчає сукупність практичних заходів, спрямованих на запобігання хворобам, охорону та зміцнення здоров'я людей із застосуванням сучасних медичних технологій, тому предметом дослідження є інститут кримінальної відповідальності за незаконне проведення абортів, дослідів над людиною, проведення репродуктивного клонування людини.

У цій частині виглядає необхідним удосконалення статей 134 та 142 КК України, оскільки диспозиції цих кримінально-правових норм не охоплюють усі діяння у даній сфері правовідносин. Наприклад, не утворюють окремого складу злочину такі дії як: незаконне проведення абортів, дослідів над людиною, проведення репродуктивного клонування людини із порушенням порядку отримання згоди законних представників; із корисливих мотивів; з метою отримання прибутку; з метою промислового використання клітин, органів або тканин людини (ембріона, плоду) тощо. Крім того, законодавство України (зокрема Основи законодавства України про охорону здоров'я) ототожнює терміни «аборт» та «штучне переривання вагітності» [3, 30]. Тому, назва ст. 134 і вказівка норми на «аборт» не відповідає прийнятій у цих випадках медичній термінології. У медицині штучне або самовільне вигнання плоду при строку вагітності до 22 тижнів вважається абортів, при строку вище 22 тижнів — передчасні пологи. Отже, буквальне тлумачення положень ст. 134 може навести на думку, що карається незаконне переривання лише тієї вагітності, строк якої не перевищує 22 тижнів. Зрозуміло, що це не так [5, 15].

Дані недоліки кримінального закону можуть бути усунені шляхом внесення змін та доповнень до КК України. Із врахування викладеного, пропонуємо змінити ст. 134, 142 КК України, виклавши їх у наступній редакції:

«Стаття 134. Незаконне проведення абортів.

1. Проведення абортів особою, яка не має спеціальної медичної освіти або після закінчення строку, встановленого законом для абортів, або в установі, що не має відповідного дозволу на проведення такої операції, або із порушенням порядку отримання дозволу вагітної жінки (її законного представника), —

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Ті ж дії, вчинені із корисливих мотивів або для отримання прибутку, а також проведення абортів з метою промислового використання клітин, органів або тканин ембріону (плоду), —

караються штрафом від ста до п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років.

3. Ті ж дії, вчинені особою, раніше судимою за незаконне проведення абортів, —

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони призвели до тривалого розладу здоров'я, безплідності або смерті жінки, якій незаконно здійснено аборт, —

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.»

«Стаття 142. Незаконне проведення дослідів над людиною

1. Незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, якщо це спричинило небезпеку для її життя чи здоров'я, —

карається штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо неповнолітніх, малолітніх, недієздатних, або особи, яка в силу фізичних або психічних вад не може висловити згоду, двох або більше осіб, шляхом примушування або обману, —

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із корисливих мотивів або з метою отримання прибутку, та/або з метою промислового використання клітин, тканин або органів людини, —

караються штрафом від вісімсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті, вчинені за попередньою змовою групою осіб або особою, раніше судимою за незаконне проведення дослідів над людиною, —

карається обмеженням волі на строк від трьох до шести років або позбавленням волі на той самий строк.

5. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою або четвертою цієї статті, вчинені службовою особою, —

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

6. Дії, передбачені частинами першою, другою, третьою, четвертою або п'ятою цієї статті, якщо вони спричинили тривалий розлад здоров'я або смерть потерпілого, —

караються позбавленням волі на строк до семи років.

Примітка. Незаконним вважається дослід, який проводиться: 1) без добровільної згоди та повної поінформованості особи, яка підлягає дослідженню щодо вимог його застосування; 2) над хворими, ув'язненими, військовополоненими, а терапевтичні експерименти — над людьми, захворювання яких немає безпосереднього зв'язку з метою дослідження; 3) що проводяться особою, яка не має на це права; 4) поза акредитованим закладом охорони здоров'я; 5) щодо неповнолітніх, малолітніх — без згоди законних представників.»

«Стаття 142-1. Проведення репродуктивного клонування людини

1. Проведення репродуктивного клонування людини, тобто створення людини, яке генетично ідентична іншій живій або померлій людині, шляхом перенесення у залицьовану без ядра жіночу статеву клітину ядра соматичної клітини людини, —

карається штрафом до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із корисливих мотивів або з метою отримання прибутку, а також репродуктивне клонування

людини з метою промислового використання клітин, тканин або органів ембріона (плоду) людини, —

караються штрафом від вісімсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк від двох до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті вчинені особою, раніше судимою за проведення репродуктивного клонування людини або вчинені за попередньою змовою групою осіб, —

караються обмеженням волі на строк від трьох до шести років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені службовою особою, —

караються обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

5. Дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, якщо вони призвели до тривалого розладу здоров'я, безплідності або смерті жінки, в організмі якої проведено репродуктивне клонування людини, —

караються позбавленням волі на строк до семи років.»

«Стаття 1422. Ввезення на територію України, вивезення з території України, зберігання, придбання або збут клонованих ембріонів (плодів) людини

1. Ввезення на територію України, вивезення з території України, зберігання, придбання або збут клонованих ембріонів (плодів) людини, —

карається штрафом від трьохсот до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців або обмеженням волі на строк до трьох років.

2. Дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені із корисливих мотивів або з метою отримання прибутку, а також з метою промислового використання клітин, тканин або органів ембріона (плоду) людини, —

караються штрафом від вісімсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, —

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою, —

караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років.»

Дані зміни до КК України відповідатимуть міжнародним стандартам захисту прав людини в сфері біомедицини, тому необхідною вбачається імплементація у національне законодавство України Загальної декларації про геном людини і права людини від 11.11.1997, Резолюції по використанню ембріонів і плодів людини з метою діагностики, терапії, наукових досліджень, промислового використання і торгівлі від 24.09.1986, Конвенції РЄ про захист з застосуванням досягнень біології і медицини 1996 р., Лісабонської декларації стосовно прав пацієнтів 1981 р., Хельсінкської декларації 1964 р., Декларації про політику в сфері реалізації прав пацієнтів в Європі 1994 р. [4, 21].

Згідно з метою Загальної декларації про геном і права людини не повинен слугувати джерелом отримання прибутку (стаття 4). У всіх випадках необхідно заручитись попередньою, вільною і ясно вираженою згодою заінтересованої особи. Якщо будь-яка особа не в змозі виразити у відповідності до закону свою згоду, дослідити, що стосується її генома, можуть бути проведені лише при умові, якщо вони, по-перше,

безпосереднім чином відобразяться на покращенні її здоров'я, по-друге, будуть отримані дозволи, по-третє, будуть дотримані міри захисту, передбачені законом. І жодні прикладні дослідження у цій галузі, особливо в сферах біології, генетики і медицини, не повинні переважати над повагою прав людини, основних свобод і людської гідності окремих людей або, у відповідних випадках груп людей. Подібна норма міститься у Кримінальному кодексі України, у статті 142, яка передбачає відповідальність за незаконне проведення медико-біологічних. Психологічних або інших досліджень над людиною, якщо це створювало небезпеку для її життя чи здоров'я.

Відповідно до статті 6, за ознакою генетичних характеристик, ніхто не може піддаватись дискримінації, цілі та результати якої являють собою посягання на права людини, основні свободи і людську гідність. Подібна норма знаходить своє відображення у статті 161 Кримінального кодексу України, тобто порушення рівноправності громадян за національними, расовими, релігійними, майновими або іншими ознаками.

Згідно із статтею 7, конфіденційність генетичних даних, які стосуються людини, чия особистість може бути встановлена, і які зберігаються або піддаються обробці у наукових або інших цілях, повинна охоронятись за законом (схожі положення містить Кримінальний кодекс України у статті 182 — незаконне збирання, зберігання, використання або поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди або поширення цієї інформації у публічному виступі, творі, що публічно демонструється, чи в засобах масової інформації; статті 145 — умисне розголошення лікарняної таємниці особою, якій вона стала відома у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо дане діяння спричинило тяжкі наслідки).

Не допускається практика, що протирічить людській гідності, така практика, як клонування з метою відтворення людської особи. Державам та компетентним міжнародним організаціям пропонується співпрацювати з метою виявлення такої практики і прийняття на національному і міжнародному рівнях необхідних засобів у відповідності із принципами, викладеними у Декларації. (Аналогічні положення містяться у Законі України «Про заборону репродуктивного клонування людини» від 14.12.2004р.).

Згідно із статтею 13, відповідальність, що є невід'ємною частиною діяльності наукових працівників, у тому числі вимогливість, обережність, інтелектуальна чесність та неупередженість — як при проведенні наукових досліджень, так і при наданні та використанні їх результатів, повинна бути предметом особливої уваги, коли мова йде про дослідження, що стосуються генома людини, з урахування їх етичних і соціальних наслідків. Особи, що приймають у державному або приватному секторах політичні рішення в галузі науки, також несуть відповідальність у цьому відношенні.

Державам слід приймати відповідні заходи, що сприяють створенню інтелектуальних і матеріальних умов, свободі наукових досліджень, які стосуються генома людини,

та враховувати при цьому правові наслідки таких дослідів, щоб гарантувалось дотримання прав людини.

У статті 16 зазначено, що державам слід визнати важливість сприяння на різних відповідних рівнях створення незалежних, багато дисциплінарних і плюралістичних комітетів з етики для оцінки етичних правових і соціальних питань, які виникають у зв'язку із проведенням наукових досліджень, що стосуються генома людини, і використання результатів таких досліджень.

В рамках міжнародного співробітництва із країнами, що розвиваються, слід поширювати засоби, які дозволяють:

1. Здійснювати оцінку небезпек та переваг, пов'язаних із проведенням наукових дослідів стосовно генома людини, попереджати зловживання;
2. Розширювати та зміцнювати потенціал країн, що розвиваються, в галузі;
3. Проведення наукових дослідів з біології і генетики людини з урахуванням конкретних проблем цих країн;
4. Країнам, що розвиваються користуючись досягненнями наукового і технічного прогресу, щоб застосування таких досягнень у інтересах їх економічного і соціального прогресу здійснювалось заради загального блага (стаття 19).

У Додатку до вищевказаної резолюції, який регулює правовідносини в сфері біомедицини взагалі, та штучного переривання вагітності зокрема, зазначається, що використання мертвих ембріонів і плодів повинно носити виключний характер, виправданий сьогодишнім рівнем знань рідкістю захворювання, лікування якого проводиться, відсутністю будь-якої такої ж ефективної терапії і явно вираженою перевагою (такою як виживання) для особи, яка отримує терапію. Ця процедура повинна підпорядковуватись певним правилам. (Схожі положення містить Указ Президента України «Про клятву лікаря» від 15.06.1992).

Згідно із статтею 5, будь-яке втручання у сферу здоров'я може здійснюватися тільки після добровільної та свідомої згоди на нього відповідної особи.

Такій особі заздалегідь надається відповідна інформація про мету і характер втручання, а також про його наслідки та ризики.

Відповідна особа у будь-який час може безперешкодно відкликати свою згоду.

Отже, імплементація у національне законодавство вищезгаданих міжнародних актів обумовлена необхідністю захисту прав і законних інтересів людини у зв'язку із досягненнями у галузі біології та медицини, що дозволило б підпорядкувати біологічну діяльність міжнародним стандартам та запобігти злочинам у даній сфері.

Аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн свідчить, що у сучасному світі виокремлюють чотири види законів про кримінальну відповідальність в сфері біомедицини: 1) найбільш ліберальне законодавство дозволяє вказані діяння «на прохання»; 2) доволі вільний закон дозволяє аборт за багато численними медичними

і соціальними показниками (у шести країнах: Англія, Угорщина, Ісландія, Кіпр, Люксембург, Фінляндія), клонування лише терапевтичне; 3) доволі жорсткі закони дозволяють вказані діяння лише за певних обставин (Польща, Швейцарія, Іспанія, Португалія); 4) дуже жорсткі закони, які або взагалі забороняють будь-які дії в цій сфері або дозволяють їх у виняткових випадках (Північна Ірландія, до недавнього часу — у Республіці Ірландії та Мальті).

Застосування цих правових доктрин відображається у всесвітньо відомих справах «Ро проти Уейд» та «Оупен Дор» і «Дублін Уел Вілен проти Ірландії».

Окрім цього за законодавством багатьох країн передбачено функціонування Парламентського уповноваженого з питань охорони здоров'я (Великобританія), регіонального уповноваженого з прав пацієнтів, Трибуналу по захисту прав пацієнтів (Італія, СІЛА), Громадської ради захисту прав пацієнтів (РФ), Бюро прав пацієнтів (Польща); створено Національний фонд захисту прав пацієнтів (США, Австралія), Рух в захист жертв медичних помилок (Великобританія) тощо [6, 17].

Таким чином, проблема переривання вагітності, проведення репродуктивного клонування людини та інших дослідів над людиною у нашій країні, не може бути вирішена лише кримінально-правовими засобами, основними з яких є кримінальна відповідальність та покарання. Однак у кримінально-правовому захисті життя людини, вбачається серйозна законодавча прогалина, що повинна бути усунена шляхом використання ефективних правових засобів.

Література

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254 К/96 — ВР // www.liga.com.ua
2. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. // www.liga.com.ua
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19.11.1992 // www.liga.com.ua
4. Права людини: Міжнародні договори України, декларації, документи. — 12: Юрінформ, 1992.
5. Крылова Н. Е. Ответственность за незаконное производство аборта и необходимость уголовно-правовой защиты «будущей» жизни // ВМУ. Серия 11, Право. — 2002. — № 6.
6. Робочі матеріали до семінару «Особливості правового захисту прав пацієнтів» — К.: Всеукраїнська рада захисту прав та безпеки пацієнтів, 2006 р.
7. MELVIN UROFSKY: BILL OF RIGHTS: PRIVACY. PG. 44—50.
8. U. N. / Economic and Social Commission on human rights / Sixty-first session Agenda item // (a) E/ CN. 4/ 2005/ 62/ Add. 1.30 March 2005. pg. 411/